

Сергій СЕГЕДА

доктор історичних наук, доцент,
начальник науково-дослідного центру воєнної історії,
Національний університет оборони України ім. І.Черняховського
(Київ, Україна), voyen_ist@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>

Василь ШЕВЧУК

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
науково-дослідний центр воєнної історії,
Національний університет оборони України ім. І.Черняховського
(Київ, Україна), vsh11@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-3507>

Створення та розвиток Збройних сил України: історіографічний вимір

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.04.148>

УДК: 930:355(477)

Анотація. Мета статті полягає в історіографічному аналізі публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів та відтворенні на їх основі історії створення й розвитку Збройних сил України в 1991–2020 рр. **Методологія.** Опрацювання дослідницького матеріалу проводилося на засадах історизму, об'єктивності, системності та україноцентризму. В основу дослідницького інструментарію покладено міждисциплінарні підходи. Завдяки проблемно-хронологічному методу аналізу окреслено суспільно-політичні контексти, в яких формувався науковий наратив у вказаній тематичній ніші. Герменевтичний підхід дав змогу з'ясувати особливості змістового наповнення та авторських інтерпретацій емпіричного матеріалу. Функціональний і структурний підходи лягли в основу характеристики того сегменту напрацювань дослідників, що стосується інституційно-організаційних аспектів військового будівництва в Україні. Прийоми історичної хронології та компаративістики дали змогу простежити етапи становлення й розбудови Збройних сил України, віддзеркалення цих процесів у науковому дискурсі. Правознавчі методики вможливили опрацювання нормативно-законодавчої бази та характер відображення її положень у науковій продукції. **Наукова новизна** визначається аналізом вітчизняних і зарубіжних видань про історію Збройних сил України як головної складової забезпечення незалежності держави. Визначено етапи нагромадження й розвитку історичних знань, з'ясовано визначальні тенденції історієписання у цьому тематичному сегменті. **Висновки.** Українська історична наука збагатилася науково-дослідницькими працями, аналіз яких відтворює історію створення та розвитку Збройних сил України, їх участі в антитерористичній операції й операції Об'єднаних сил. Джерельна база, якою послуговуються вітчизняні фахівці, а також освоєння новітніх методик наукового пізнання забезпечили актуальність напрацювань авторів, які студіюють цей етап військового будівництва в Україні.

Ключові слова: Збройні сили України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних сил України, військові формування, російська збройна агресія, стандарти НАТО.

За тридцять років своєї історії Збройні сили України (ЗСУ) пройшли складний і суперечливий розвиток, зумовлений соціально-економічними проблемами країни та дією зовнішньополітичних чинників. Водночас із початком російської агресії проти

Україні її військо продемонструвало стрімке відродження своїх бойових можливостей і поряд з іншими структурами сектору безпеки й оборони стало ключовим фактором збереження незалежності та демократичного розвитку держави. Історії створення та розвитку ЗСУ присвячено доволі широкий комплекс видань, підготовлених вітчизняними й зарубіжними дослідниками, аналітиками, військовими фахівцями.

Становлення та розвиток історіографії формування й функціонування Збройних сил України обумовлювалося характером державотворення, загальними тенденціями військового будівництва, тематичною спрямованістю наукових студій. Історіографія розвивалася та збагачувалася як складова вітчизняної історичної науки. Уже на рубежі 1980–1990-х рр. з'явилися статті, автори яких обстоювали суверенітет республіки у вирішенні військових питань, а з проголошенням незалежності України почали висвітлювати основні напрями будівництва національних збройних сил. Знання про українське військо розширювалися завдяки науковим і науково-практичним заходам. Уже на першій науково-практичній конференції, що відбулася в Києві 2–3 лютого 1991 р. у приміщенні Спілки письменників, її учасники визначили шляхи будівництва українського війська: «Від збройних сил СРСР – до української армії мирним, парламентським шляхом»¹.

Розгортанню досліджень із військової тематики сприяло відкриття в Україні вищих військових навчальних закладів і науково-дослідних центрів. Із 1994 р. тематика з військової історії почала розроблятися в Національній академії оборони України та Національному університеті «Львівська політехніка». Дослідження з військової тематики проводилися в Науково-дослідному центрі гуманітарних проблем Збройних сил України. Суттєво зростає приріст історичних знань про українську армію завдяки підготовці дисертаційних досліджень із військової історії². Група фахівців підготувала нарис про військове будівництво в Україні у ХХ ст. та розглянула початковий період формування збройних сил³.

Із розширенням кола дослідників та нагромадженням історичних знань почали видаватися монографічні праці. У 2001 р. побачило світ дослідження, в якому розглянуто становлення національного війська у процесі українського державотворення⁴. У виданій того ж року монографії на основі аналізу десятилітнього досвіду державотворення автори дійшли висновку, що Україна мала всі необхідні засади для створення боєздатної армії, яка може захистити країну від будь-яких воєнних загроз⁵.

Окремі напрями формування збройних сил відображено у спогадах керівників військових відомств України, які були безпосередніми учасниками ухвалення державних рішень. Перший міністр оборони проаналізував позитивний досвід і прорахунки початкових років будівництва ЗСУ⁶. Становлення Збройних сил України відобразив у своїх спогадах колишній начальник Головного (з 5 лютого 1994 р. – Генерального) штабу⁷. Вийшли також спомини першого заступника (в 1992–1993 рр.) начальника Головного штабу ЗС України⁸.

¹ Шануймося, панове офіцери: До 10-річчя створення Спілки офіцерів України: 1991–2001. – К., 2001. – С.8–15.

² Якимович Б.З. Збройні сили України: Нарис історії. – Л., 1996. – 359 с.

³ Військове будівництво в Україні у ХХ ст.: історичний нарис, події, портрети / За заг. ред. О.І.Кузьмука. – К., 2001. – С.277.

⁴ Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К., 2001. – С.108–129.

⁵ Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001) / Н.П.Барановська, В.Ф.Верстюк, С.В.Віднянський та ін. – К., 2001. – 704 с.

⁶ Морозов К. Аналіз військового будівництва в 1991–1995 рр.: Здобутки та помилки: Актуальні проблеми військової реформи // Визвольний шлях. – Вип.4. – К., 1996. – С.418–427.

⁷ Лопата А. Одинадцять років Збройних сил України: Думки про сучасне з огляду на минуле // Військово-історичний альманах. – 2002. – №2. – С.67–80.

⁸ Живийця Г.В. То був час напружений та відповідальний // Там само. – 2001. – №1. – С.72–76.

Слід визнати, що в аналізі історіографії створення й розвитку збройних сил вітчизняні дослідники на сьогодні зробили початкові напрацювання. Лише в кількох історіографічних працях їх автори аналізували доробок попередників з урахуванням предмета своїх досліджень та хронологічних меж. Зокрема А.Пап'якн відобразив початковий етап будівництва ЗСУ⁹. Історіографічний аналіз праць у хронологічних межах 1991–2011 рр. здійснив О.Покотило¹⁰. Доробок за 1991–2014 рр. охоплено в дослідженні В.Шевчука¹¹. Розвідки про збройні сили як фактор національної безпеки України в діяльності політичних партій 1991–2014 рр. схарактеризував А.Ткачук¹². Історіографічні й документальні джерела, що відображають процес розвитку ЗСУ в контексті військово-політичних відносин України з НАТО, ООН, ОБСЄ дослідив С.Попко¹³.

У вітчизняній історіографії доведено, що визначальне значення у становленні Збройних сил України мала відповідна нормативна база. О.Гапеева, уже згадувані А.Пап'якн, О.Покотило розкрили механізм підготовки перших законодавчих актів, відзначили, що при їх розробленні вивчався досвід військового будівництва Німеччини, Великобританії, інших країн¹⁴. А.Ткачук вважає, що своєчасне ухвалення нормативного базису обумовлювалося наявністю спільних поглядів політичних сил на необхідність мати власне військо¹⁵.

У працях вітчизняних і зарубіжних дослідників відображено історію ядерного роззброєння України. Г.Перепелиця, Ю.Костенко доводять, що прийняття принципу без'ядерності стало суттєвою передумовою для міжнародного визнання незалежності України та її права на творення власної армії¹⁶. Ч.Дік вважає, що ключовою перепорою для своєчасного ухвалення Воєнної доктрини України була проблема ядерної зброї. Він посилається на те, що проект цього документа було представлено на початку 1992 р. Однак через дискусії щодо ядерного роззброєння він набув чинності лише 19 жовтня 1993 р.¹⁷ У наукових колах США були різні думки щодо без'ядерного статусу України. Дж.Мершеймер підкреслював, що українцями вже мають із росіянами негативну історію відносин, і Україна не зможе захистити себе від ядерної Росії традиційною зброєю¹⁸. Однак більшість дотримуються думки, що для збереження стабільності в Європі наша країна мала б якнайшвидше позбутися ядерної зброї.

Україна визнала договір про звичайні збройні сили в Європі, підписаний ще 1990 р. між державами-учасниками НАТО й Організації Варшавського договору, і в 1992–1995 рр. виконала визначені для неї завдання. В історіографії наголошується, що в Україні було створено належну законодавчу базу, і це дало підстави керівникам

⁹ Пап'якн А.Л. До історії будівництва Збройних сил України (1991–1999 рр.) // Військово-науковий вісник. – 2007. – №9. – С.121–129.

¹⁰ Покотило О.І. Створення Збройних сил України: історіографія: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2012. – 20 с.

¹¹ Шевчук В.П. Історіографія створення та розвитку Збройних сил України в 1991–2014 рр. // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №1(31). – С.55–72.

¹² Ткачук А.П. Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій у 1991–2014 рр. – Л., 2019.

¹³ Попко С.М. Міжнародне співробітництво Міністерства оборони України та Збройних сил України в 1991–2019 рр. – К., 2020. – С.9–38.

¹⁴ Гапеева О.Л. Формування законодавчої бази на першому етапі військового будівництва в Україні // Військово-науковий вісник. – 2002. – №6. – С.74–78; Пап'якн А.Л. До історії будівництва Збройних сил України (1991–1999 рр.). – С.121–129; Покотило О.І. Створення Збройних сил України... – 20 с.

¹⁵ Ткачук А.П. Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій у 1991–2014 рр. – С.70–71.

¹⁶ Перепелиця Г. Без'ядерний статус і національна безпека України. – К., 1998. – 108 с.; Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. – К., 2015. – 464 с.

¹⁷ Dick C.J. The military doctrine of Ukraine // The Journal of Slavic Military Studies. – 1994. – №7. – P.507.

¹⁸ Mearsheimer J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent // Foreign Affairs. – 1993. – №72. – P.50.

країн Співдружності Незалежних Держав на зустрічі в Мінську 30 грудня 1991 р. визнати, що наша держава має можливість розпочати створення власних збройних сил¹⁹.

У дослідженнях проведено оцінку радянської військової спадщини, котра перейшла Україні. Так, загальна чисельність особового складу, що ввійшов до Збройних сил України, становила 726,5 тис. військовиків і 180 тис. працівників²⁰. 6 грудня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила текст присяги та положення про порядок її складання²¹.

З.Бжезинський зазначав, що завдяки історичному рішення українського народу на референдумі та активній позиції багатьох офіцерів і політичних лідерів частини радянської армії, дислоковані на українських землях, упродовж кількох тижнів 1992 р. стали ядром нових національних збройних сил²². Дж.Гоу схарактеризував ключові фактори, які мали вплив на формування української оборонної концепції та розвиток армії: неадекватно велика чисельність, напружені відносини з сусідніми країнами, потенційні проблеми з національними меншинами, можливість виникнення локальних конфліктів²³.

К.Морозов, аналізуючи військове будівництво 1991–1995 рр., наголошував на важливих структурних змінах того періоду, зокрема на відключенні системи бойового управління від колишнього союзного командного пункту (за винятком тих військових частин, особовий склад яких не присягав Україні), оновленні командування військових округів з урахуванням прийняття присяги²⁴.

Низка праць та документальних джерел, що зберігаються в Галузевому державному архіві Міністерства оборони України, свідчать, що військово-політичне керівництво Російської Федерації здійснювало деструктивний вплив на процес формування Збройних сил України. Г.Касьянов акцентує увагу на заявах оточення президента РФ про можливий перегляд кордонів із колишніми радянськими республіками²⁵. М.Сухошин зазначає, що керівництво Росії не полишало намагань зберегти під своїм впливом збройні сили, що формувалися в пострадянських державах, зокрема в Україні²⁶. Архівні матеріали підтверджують це. У січні 1992 р. президент РФ Б.Єльцин видав указ про передачу під юрисдикцію Росії збройних сил колишнього СРСР, а російська влада заборонила від того часу постачати в Україну паливно-мастильні матеріали для потреб військової техніки²⁷. Низка проросійськи налаштованих генералів та офіцерів сприяли самочинному вивезенню з України в Російську Федерацію армійської техніки, майна, озброєння. РФ порушила домовленості про будівництво на території України 17 житлових містечок для сімей офіцерів військових частин, які виводилися з колишньої НДР, привласнивши виділені німецькою стороною кошти.

Треба було докласти неабияких зусиль, щоб з успадкованих Україною фрагментів радянської армії зробити збройні сили незалежної держави. Саме про це відзначали

¹⁹ Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – С.547–548.

²⁰ Військове будівництво в Україні у ХХ ст.: історичний нарис, події, портрети. – С.277.

²¹ Діброва В. Військові кадри Збройних сил України на рубежі століть (1991–2009) (Історичний нарис створення системи кадрових органів Збройних сил України). – К., 2009. – С.16.

²² Brzezinski Z. Ukraine's critical role in the post-Soviet space // Harvard Ukrainian Studies. - 1996. – №20. – P.3.

²³ Gow J. Independent Ukraine: the politics of security // International Relations. – 1992. – №2. – P.253.

²⁴ Морозов К. Аналіз військового будівництва в 1991–1995 рр. ... – С.418–427.

²⁵ Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. – К., 2008. – С.106.

²⁶ Сухошин М. Початок будівництва Збройних сил Російської Федерації (1991–1993) // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова: Історичні науки. – Вип.6. – К., 2010. – С.151.

²⁷ Галузевий державний архів Міністерства оборони України. – Ф.3697. – Оп.34747. – Спр.1. – Арк.449, 463–464.

І.Біжан, А.Лопата, І.Герасимов²⁸. У дослідженнях доводиться, що відповідно до концепції оборони та будівництва ЗСУ було створено вищі органи військового керівництва. Урядовою постановою від 20 листопада 1991 р. затверджено тимчасове положення про Міністерство оборони України (до якого на перших порах входив і Головний штаб), схвалено чисельність центрального апарату відомства (248 осіб), визначено його завдання²⁹.

Основні етапи формування Головного штабу Збройних сил України та перетворення його в лютому 1994 р. на Генеральний висвітлено у праці С.Кириченка³⁰. Розглядаючи комплектування посад вищого офіцерського складу, О.Дашкевич акцентував увагу на нестачі фахівців оперативного-стратегічного рівня³¹. Створення системи кадрових органів упродовж 1991–2009 рр. відображено в історичному нарисі, підготовленому військовими фахівцями³². У виданні вперше висвітлюється діяльність атестаційної комісії МО України, яка забезпечувала добір кадрів для комплектування вищих органів військового управління.

А.Кобзар комплексно розглянув становлення структур виховної роботи у збройних силах 1991–2011 рр. Автор позитивно оцінив роль новоствореної соціально-психологічної служби, характерною рисою діяльності котрої став відхід від заідеологізованості. Водночас дослідник відзначив негативний вплив обмеженого фінансування гуманітарної складової, поспішного реформування організаційних структур виховної роботи та частої зміни векторів їх діяльності³³.

В історіографії військового будівництва варто виокремити дослідження, присвячені створенню видів Збройних сил України. Концепція передбачала, що структурно вони мають складатися з сухопутних (військ наземної оборони), військово-повітряних і сил протиповітряної оборони (військ повітряної оборони), військово-морських сил³⁴. До тематики створення видових угруповань одними з перших звернулися А.Пап'якян та В.Бринцев³⁵. О.Смірнов, М.Факадєй, В.Бринцев стверджують, що вже у січні 1992 р. розпочалася підготовча робота щодо створення сухопутних військ як виду ЗСУ. К.Машовець критично висловився щодо скорочення особового складу сухопутних військ та виявив диспропорцію між бойовими й частинами забезпечення на користь останніх³⁶.

Історія створення видів збройних сил стала предметом дисертаційних досліджень. Г.Воробйов виявив військово-політичні чинники цього процесу, а також визначив, що базою формування стали сухопутні з'єднання, об'єднання й частини колишньої радянської армії чисельністю 309,8 тис. осіб, що дислокувалися в Україні. У 1995 р. було запропоновано концепцію створення на основі старих військових округів оперативного-територіальних командувань, передачу місцевим органам влади мобілізаційних і фінансових ресурсів, зняття з Міністерства оборони функцій

²⁸ Біжан І. У нас немає агресивних планів // Військо України. – 1995. – №7/8. – С.4; Лопата А. Одинадцять років Збройних сил України: Думки про сучасне з огляду на минуле. – С.80; Герасимов І. Гортаючи сторінки недавнього минулого // Військово-історичний альманах. – 2000. – №1. – С.89.

²⁹ Живиця Г. То був час напружений та відповідальний. – С.72–77.

³⁰ Кириченко С. Генеральний штаб Збройних сил України: історія та сучасність. – К., 2007. – 128 с.

³¹ Дашкевич О.І. Вищий офіцерський корпус: історія створення та комплектування. – К., 2015. – С.172–173.

³² Військові кадри Збройних сил України на рубежі століть (1991–2009 рр.) (історичний нарис створення системи кадрових органів Збройних сил України) / В.В.Жолукевський, А.П.Медвідь, В.В.Мазур та ін. – К., 2009. – 439 с.

³³ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних силах України (1991–2011 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2013. – 16 с.

³⁴ Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – С.553.

³⁵ Пап'якян А.Л. Види Збройних сил України: історія розвитку. – Л., 2001. – 50 с.; Збройні сили незалежної України: Перші 10 років (1991–2001) / За ред. В.Бринцева. – К., 2006. – С.73–74.

³⁶ Машовець К. Сухопутні війська Збройних сил України: від радянських угруповань до окремого виду військ: історія становлення // Будівництво Збройних сил України: історичний аспект / За ред. І.І.Фурмана. – К., 2011. – С.47–53.

забезпечення. Однак Рада національної безпеки та оборони України не підтримала ці наміри³⁷.

На першому етапі сухопутні війська організаційно та адміністративно підпорядковувалися Міноборони, а з 1994 р. – Генеральному штабу Збройних сил України. Однак розроблення організаційно-штатної структури об'єднань, з'єднань і частин цього виду військ затягувалося через відсутність функціонального командування, що стало предметом дискусій у військових колах³⁸. Президентським указом №368/96 від 23 травня 1996 р. для більш якісного реформування, оперативного керівництва та підвищення боєготовності у структурі ЗСУ було створено командування сухопутних військ.

Історію створення й розвитку повітряних сил висвітлювали І.Руснак, М.Крюков, В.Кохно³⁹. У результаті розпаду СРСР Україна отримала третій за розмірами (після США й Росії) авіаційний парк, утім характер підходів вищого державного та військового керівництва щодо створення повітряної складової відзначався непослідовністю. При тому, що Концепція будівництва Збройних сил України передбачала три види, указом президента України від 27 травня 1992 р. було визначено четвертий – війська протиповітряної оборони. Відсутність узгодженої позиції щодо створення нового виду стала причиною затягування процесу становлення повітряних сил як виду ЗСУ. Проявлявся і вплив РФ, яка бажала зберегти південну зону ППО на території України як складову об'єднаних збройних сил СНД⁴⁰.

У 1991–2005 рр. робилися спроби створення нового виду Збройних сил України на основі об'єднання військово-повітряних сил і військ ППО. І.Сокаль та В.Куравський зазначають, що в 1991–1994 рр. планувалося сформувати військово-повітряні сили, натомість у 1995–1996 рр. ішлося вже про війська повітряної оборони⁴¹. Пошуки шляхів для формування цього виду збройних сил супроводжувалися стрімким скороченням чисельності особового складу, розформуванням 200 військових частин, виведенням із військового підпорядкування понад 40 аеродромів, 8 полігонів, 18 військових містечок⁴². Тільки 2004 р. законодавча й виконавча гілки влади дійшли порозуміння, тож колегія Міністерства оборони України ухвалила програму об'єднання військово-повітряних сил і військ протиповітряної оборони та створення на їх основі повітряних сил як нового виду ЗСУ.

Процес створення військово-морських сил України виявився найбільш складним і напруженим та проходив в умовах російсько-українського протистояння, про що свідчать праці А.Данілова, М.Савченка, М.Мамчака, Б.Кожина, спогади безпосередніх учасників військово-політичних подій на Чорноморському флоті⁴³. Україна ще у квітні 1992 р. заклала правову базу формування національних ВМС, яка

³⁷ Воробійов Г. Створення та розвиток Сухопутних військ Збройних сил України (1991–2005 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2014. – 18 с.

³⁸ Ситник Г.П. Збройні сили України у сучасних воєнно-політичних умовах // Військо України. – 1995. – №7/8. – С.12.

³⁹ Руснак І.С., Крюков М.П., Кохно В.Д. Будівництво Повітряних сил Збройних сил України: Питання теорії та практики // Наука і оборона. – 2005. – №4. – С.8–13.

⁴⁰ Шерпаєв В.И. Сотрудничество стран СНГ: военно-правовой аспект // Московский журнал международного права. – 1998. – №1. – С.43–60.

⁴¹ Сокаль І.І. Будівництво Військ оборони повітряного простору України: перша спроба об'єднання Військово-повітряних сил та Військ протиповітряної оборони (1991–1994) // Вісник Національної академії оборони. – 2006. – №2. – С.50–53; Куравський В.Г. Формування військ повітряної оборони України (1994–1996 рр.) // Воєнно-історичний вісник. – 2011. – №2. – С.37–41.

⁴² Військове будівництво в Україні у ХХ ст.: історичний нарис, події, портрети. – С.294.

⁴³ Данілов А. Український флот: біля джерел відродження. – К., 2000. – 599 с.; Савченко Н. Анатомія необъявленної війни: Крым. Севастополь. Флот, 1991–199... – К., 1997. – 344 с.; Мамчак М. Україна: шлях до моря: Історія Українського флоту. – Снятин, 2007. – 409 с.; Кожин Б. Біля витоків відродження Військово-морських сил України. – С.197–232.

передбачала по суті їх відродження в нових умовах на основі певної частини ЧМФ. Однак Російська Федерація оголосила Чорноморський флот стратегічним об'єктом і тим обґрунтувала його належність об'єднаним силам СНД. Питання розподілу флоту та базування російського ВМФ стало головним конфліктогенним фактором у відносинах між Україною й Росією. Ця ситуація відкрито експлуатувалася на Криму в боротьбі за політичну владу та економічний вплив, вона почала становити загрозу національній безпеці України⁴⁴. Переговорний процес щодо розподілу ЧМФ розпочався у січні 1992 р. Москву цікавили не самі кораблі, а берегова інфраструктура, що забезпечувала вплив чи не на весь Кримський півострів⁴⁵. Прийняття в липні 1993 р. Державною думою Російської Федерації спрямованої на порушення територіальної цілісності й суверенітету України постанови «Про статус міста Севастополь» поставило під сумнів можливість сформувати ВМС України на базі тогочасного Чорноморського флоту.

В останніх за часом дослідженнях на підставі архівних джерел з'ясовано, що в основі вітчизняних ВМС лежали матеріальні та людські ресурси України. О.Нашивочніков довів, що за українсько-російськими угодами (Ялтинською, Дагомиською та ін.) ВМС України не могли бути створеними на базі Чорноморського флоту, не забезпечувалася прозорість розподілу флоту та не визначалися механізми практичної реалізації підписаних домовленостей. Україні довелося формувати ВМС на власній, хоч і незначній, матеріально-технічній базі. Основою особового складу стали військовослужбовці, які склали присягу на вірність народу України⁴⁶. В.Безкоровайний відзначає, що на етапі становлення військово-морських сил зтягувалося визначення завдань і засад стратегічного й оперативного застосування флоту, гостро відчувалася нестача висококваліфікованих офіцерських кадрів⁴⁷.

В історіографії домінує твердження, що станом на 1996 р. в Україні було закладено основи власних збройних сил: налагоджено механізми керування військами, реалізовувалися плани створення видів ЗСУ, 1994 р. розпочалося навчання у військових колективах. Водночас зазначається, що воєнна стратегія України на цьому етапі перебувала під впливом радянської доктрини, яка передбачала участь збройних сил у конфлікті високої інтенсивності, проведення оборонної операції силами фронтів та ін. Умовний противник убачався у країнах Заходу, спрощувалися завдання армії, пропонувалося ліквідувати військові округи, а натомість створити три оперативних командування корпусного складу⁴⁸. С.Попко, аналізуючи процеси реформування, доходить висновку, що 1991–1996 рр. характеризувалися безсистемним скороченням особового складу без будь-якого стратегічного бачення майбутньої моделі війська⁴⁹.

Зі створенням основ збройних сил подальше їх будівництво базувалося на державних програмах, які визначали основні напрями розвитку. Перший такий документ, розрахований на вісім років, була ухвалено у січні 1997 р.⁵⁰ Відповідно, тематична спрямованість досліджень змістилася в бік аналізу положень програми та їх виконання. Саме з таких позицій автори науково-популярного видання розглянули

⁴⁴ Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – С.553–558.

⁴⁵ Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – С.108–129.

⁴⁶ Нашивочніков О.О. Створення основ Військово-морських сил України (1991–1994): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2016. – 20 с.

⁴⁷ Безкоровайний В. Україна матиме свій флот! // Військо України. – 1996. – №1/2. – С.10–13.

⁴⁸ Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – С.108–129.

⁴⁹ Попко С.М. Міжнародне співробітництво Міністерства оборони України та Збройних сил України в 1991–2019 рр. – С.196–197.

⁵⁰ Державна програма будівництва та розвитку Збройних сил України на період до 2005 р. // Військо України. – 2000. – №11/12. – С.32–54.

повноваження й відповідальність Міноборони та Генштабу⁵¹. Доводиться, що з 1998 р. було запроваджено нову систему військово-адміністративного розподілу території, коли замість військових округів утворено Західне, Південне та Північне оперативні командування. Невдовзі здійснено перехід на нову систему тилового забезпечення військ за територіальним принципом. Дослідники підкреслюють помилковість у тогочасній оцінці зовнішньополітичної обстановки. Констатація малої ймовірності широкомасштабного застосування військової сили проти України суттєво активізувала скорочення особового складу, зняття з обліку військової техніки та озброєння. Російська Федерація не визначалася як імовірний противник, тож значні обшири на сході й півдні країни залишилися без прикриття. Наступна держпрограма розвитку Збройних сил України також передбачала у 2006–2011 рр. дальше скорочення військ⁵². За рік до її виконання Міністерство оборони визнало, що темпи виконання основних заходів уповільнилися⁵³, а експерти зробили висновок, що нарощування бойового потенціалу, передбачене програмою, у визначені роки не відбулося⁵⁴.

Упродовж 1991–2013 рр. у працях більшості авторів домінувало твердження, що наявна військова спадщина, законодавчо-правова база, можливості підготовки висококваліфікованих фахівців у військових навчальних закладах, консолідація національно-патріотичних сил навколо завдань військового будівництва давали змогу створити в Україні потужну армію, здатну гарантувати недоторканність території держави, а реалізація надлишкового військового майна, озброєння, техніки забезпечувала кошти для модернізації.

Характеризуючи поточні події, В.Горбулін підкреслює, що збройні сили нашої держави у 2014 р. опинилися на межі своїх можливостей⁵⁵. Розглядаючи причини такого явища, Г.Перепелиця зауважив, що у військовій доктрині пріоритет в обороні країни від зовнішньої агресії надавався політико-дипломатичним засобам, тоді як армії відводилося другорядне значення. Однак слабка зовнішньополітична позиція України не мала впливу на агресора, адже вона не була підкріплена військовою силою та конкретними кроками з організації оборони держави⁵⁶.

Обмежене фінансування Збройних сил України, коли з державного бюджету виділялося менше 1% від ВВП, при цьому понад 80% асигнованих сум призначалися на утримання людського ресурсу та лише незначні кошти йшли на бойову підготовку, розвиток озброєння, військової техніки, негативно позначалося на боєздатності. Речове забезпечення у 2013 р. фінансувалося на рівні 3% від потреби, не виконувалися в повному обсязі державні оборонні програми⁵⁷.

Україна суттєво програвала в інформаційному протиборстві деструктивному впливу російських ЗМІ – як на військовослужбовців, так і на населення, особливо східних областей. При аналізі інформаційно-пропагандистського забезпечення збройних сил С.Сегеда звернув увагу на скорочення накладів, а згодом і редакцій військової преси, відсутність державної інформаційної стратегії⁵⁸.

Україна негативно на стан військ у 2011–2013 рр. вплинула відповідна політика керівництва держави. Е.Лібанова та М.Дмитренко пояснюють ослаблення уваги до

⁵¹ Збройні сили незалежної України: Перші 10 років (1991–2001). – С.41–45.

⁵² Збройні сили України: Державна програма розвитку Збройних сил України на 2006–2011 рр. – К., 2006. – 65 с.

⁵³ Єхануров Ю. Воєнна безпека держави // Національна безпека: український вимір. – Вип.3. – К., 2008. – С.19–21.

⁵⁴ Попко С. Міжнародне співробітництво Міністерства оборони України та Збройних сил України в 1991–2019 рр. – С.199–201.

⁵⁵ Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В.П.Горбуліна. – Х., 2017. – С.311–326.

⁵⁶ Перепелиця Г. Російська воєнна агресія проти України: міжнародний та внутріполітичний контекст // Україна дипломатична. – Вип.15. – К., 2014. – С.382.

⁵⁷ Біла книга-2013: Збройні сили України / С.Вдовенко та ін. – К., 2014. – С.11.

⁵⁸ Сегеда С. Створення та розвиток української військової преси (XX – початок XXI ст.). – Рівне, 2012. – 505 с.

боездатності збройних сил ще й перманентною боротьбою за владу, зіткненням інтересів прихильників різних політичних сил, через що перевага у фінансуванні надавалася правоохоронним органам, завдання яких полягає у протидії внутрішнім загрозам, а не армії, призначення котрої – захищати територіальну цілісність держави від зовнішнього ворога⁵⁹.

Хоча нормативно-правові документи передбачали реформатування збройних сил на принципах розумної достатності та їх поетапне скорочення, сучасні дослідження доводять безсистемність у цій сфері. У 2013 р., після дворічної перерви, набула чинності чергова державна комплексна програма реформування й розвитку ЗСУ на період до 2017 р., якою було заплановано дальшу ліквідацію значної кількості органів військового управління та частин. На кінець 2013 р. чисельність особового складу Збройних сил України становила 165,5 тис., з яких військовослужбовцями були 120,9 тис.⁶⁰

Російська агресія проти України привернула увагу зарубіжних фахівців до проблем збройних сил. Так, Ф.Сідо зауважує, що 2014 р. армія почала відновлюватися. Вона ще була слабкою, утім достатньо мотивованою⁶¹. І.Фасон зазначає, що конфлікт з Росією засвідчив катастрофічний стан українського оборонного апарату та численні прорахунки у військовій реформі. Авторка вважає великою проблемою ЗСУ корупцію, надмірне скорочення військ, недофінансування, політичну різновекторність керівництва держави⁶². А.Дюмулен у своїй праці «Російсько-українська криза: Наслідки для оборонної політики НАТО, ЄС та національної оборони» підтримує висновки І.Фасон та підкреслює, що слабкість української армії стала однією з причин російської агресії⁶³. На думку С.Маранже, конфлікт на сході України відкрив низку можливостей для країни, зокрема створення ефективної системи оборони, трансформування збройних сил відповідно до західних стандартів завдяки фінансовій підтримці, навчання військ іноземними інструкторами тощо⁶⁴. З цієї позицією погоджується А.Вільк, який у своїй книзі характеризує прогрес у реформуванні війська. Бойові дії на сході країни продемонстрували слабкі місця української армії, що спонукало уряд упроваджувати реформи⁶⁵. Окремі зарубіжні автори дотримуються доволі контрверсійних поглядів. Зокрема Ж.-Ф.Древе критикує слабкість європейської підтримки України, відсутність чіткої перспективи членства в НАТО та водночас вважає нашу країну невід'ємною частиною Росії, як Каталонія в Іспанії чи Шотландія у Великобританії⁶⁶.

Початком збройної агресії Росії проти України означено новий етап розвитку вітчизняної військової історіографії, яка характеризується критичним осмисленням історії Збройних сил України до 2014 р. Автори також більше уваги приділяють висвітленню основних напрямів зміцнення бойових спроможностей українського війська, узагальнюють досвід у відсічі російської агресії. Суттєві зміни у забезпеченні

⁵⁹ Лібанова Е., Дмитренко М. Чому саме Донбас став місцем національної трагедії? Пошук неполітизованої відповіді на політичні питання // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – Вип. 5/6. – К., 2015. – С. 4–56.

⁶⁰ Думенко М.П. Функціонування служб (підрозділів) персоналу Збройних сил України у 2011–2018 рр. в умовах мирного часу та особливого періоду // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №4. – С. 128.

⁶¹ Sidors Ph. Une vision stratégique d'une aide militaire à l'Ukraine // Revue Défense Nationale. – 2015. – №4. – P.96–102.

⁶² Facon I. Défense ukrainienne: une réforme difficile face à des défis multiples. – Paris, 2017. – P.4.

⁶³ Dumoulin A. Crise russo-ukrainienne: Conséquences sur les politiques de défense OTAN, UE et de défense nationale // Sécurité et Stratégie. – 2016. – №126. – P.28.

⁶⁴ Marange C. Radioscopie du conflit dans le Donbass // Les Champs de Mars. – 2017. – №1. – P.13–29.

⁶⁵ Wilk A. The best army Ukraine has ever had: Changes in Ukraine's armed forces since the Russian aggression. – Warsaw, 2017. – P.7.

⁶⁶ Drevet J.-F. L'Ukraine abandonnée ? // Futurible. – 2018. – №6. – P.93–104.

обороздатності нашої держави, посиленні бойових можливостей збройних сил, які розпочалися 2014 р., аналізують І.Руснак і О.Меліхов. Автори доводять, що відтоді проведено значні структурні перетворення у військовій сфері⁶⁷.

Окремого розвитку зазнала нормативно-правова база військового будівництва. І.Євсєєв та О.Пашкова проаналізували правові засади участі Збройних сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів у проведенні антитерористичної операції, розкрили правові підстави її запровадження у квітні 2014 р., зміни законодавства з метою посилення обороноздатності держави в умовах збройної агресії Російської Федерації⁶⁸. На підставі комплексного аналізу наукових і нормативно-правових джерел В.Пилип, О.Кондратенко, Т.Вставська здійснили теоретичне узагальнення й нове розв'язання проблеми правового закріплення та практичної реалізації правового статусу осіб, які брали участь в АТО, а також надали рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства з їх соціального захисту⁶⁹.

Новий напрям досліджень, започаткований 2014 р., знайшов висвітлення у студіях, присвячених аналізу добровольчого руху, що виник як реакція на російську агресію проти України. Цьому присвячено дисертацію Ю.Стасюка⁷⁰, працю К.Гладкої, Д.Громакова, В.Миронова⁷¹. І.Євсєєв детально дослідив правовий статус добровольчих батальйонів, які виконували завдання у зоні проведення АТО⁷².

Ряд авторів висвітлюють такий феномен, як волонтерський рух, що об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей, котрі взяли на себе вирішення нагальних завдань оборони держави⁷³. Для забезпечення скоординованих дій у питаннях обороноздатності та мобілізаційної готовності, при Міністерстві оборони України було створено Раду волонтерів. У рамках акції «Підтримай українську армію» вона спільно з іншими волонтерськими організаціями та органами військового управління розширила діяльність щодо постачання у війська речового майна, медичних препаратів, а також сприяла соціальній підтримці військовослужбовців і членів їхніх сімей⁷⁴.

Збройна агресія Росії проти України каталізувала започаткування у ЗСУ капеланської служби. Дослідження нової структури, її завдань та діяльності, урахування досвіду армій країн НАТО провели Ю.Бураков, І.Чорна⁷⁵. Особливості становлення

⁶⁷ Руснак І.С., Меліхов О.А. Оборонна реформа в Україні: здобутки та горизонти // Наука і оборона. – 2018. – №1. – С.3–10.

⁶⁸ Євсєєв І.Г., Пашкова О.О. Розвиток законодавства України щодо участі Збройних сил України в антитерористичній операції під час її проведення // Актуальні проблеми обороноздатності України та шляхи їх вирішення з урахуванням досвіду антитерористичної операції: Зб. мат. наук.-практ. конф., 24 червня 2015 р. – К., 2015. – С.24–26.

⁶⁹ Пилип В. Адміністративно-правовий статус учасників антитерористичної операції: Дис. ... д-ра філософії. – Ужгород, 2018. – 200 с.; Кондратенко О. Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей: Дис. ... канд. наук із держ. управл. – К., 2019. – 280 с.; Вставська Т. Адміністративно-правовий статус осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції в Україні: Дис. ... д-ра філософії. – Кропивницький, 2020. – 180 с.

⁷⁰ Стасюк Ю.М. Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2018. – 281 с.

⁷¹ Добробати / К.Гладка, Д.Громаков, В.Миронов та ін. – Х., 2016. – С.107–111.

⁷² Євсєєв І.Г. Щодо правового статусу учасників добровольчих формувань, які виконували завдання антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях (2014–2018) // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №4. – С.34–45.

⁷³ Стасюк Ю. Волонтерська допомога українським добровольчим формуванням на початку антитерористичної операції // Там само. – С.15–33; Новікова В. Місце та роль жінок у волонтерському русі в період проведення АТО // Там само. – №2. – С.38–49.

⁷⁴ Томчук О.А. Державне регулювання волонтерського руху на допомогу Збройним силам України (2014–2017) // Там само. – 2017. – №3. – С.40–44.

⁷⁵ Бураков Ю. Відродження капеланства в сучасному українському війську // Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Зб. мат. І Міжнар. наук.-практ. конф., 27 листопада 2020 р. – К., 2020. – С.190–191; Чорна І. Духовна опіка у Збройних силах України за досвідом країн НАТО // Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива: Зб. мат. Міжн. наук.-практ. конф., 1–2 грудня 2016 р. – К., 2016. – С.113.

душпастирства, напрями роботи капеланів у зоні проведення АТО й ООС, у шпиталях, лікарнях порушували В.Бубнюк, В.Воєца⁷⁶.

Помітним явищем у військовій історіографії стали видання, підготовлені на основі спогадів безпосередніх захисників територіальної цілісності України⁷⁷. Співробітники Національного університету оборони України ім. І.Черняховського відобразили героїзм військовослужбовців Збройних сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів у проведенні антитерористичної операції⁷⁸. За участі представників Українського інституту національної пам'яті й Запорізького національного університету видано усноїсторичну працю⁷⁹.

Група вітчизняних дослідників започаткувала висвітлення системи цивільно-військового співробітництва у Збройних силах України, що створена для координації та взаємодії з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян. Розглядаючи історію ЦВС, автори відзначають, що перші підрозділи з'явилися у травні 2014 р. у складі кількох груп офіцерів, які мали досвід участі в миротворчих операціях. У січні 2015 р. було ухвалено рішення про створення управління ЦВС із відповідною організаційно-штатною структурою. Це сприяло значному підвищенню довіри цивільного населення до армії як державного інституту⁸⁰.

С.Сегеда, О.Покотило висвітлили створення, діяльність, роль заснованого 2014 р. Спільного центру з контролю й координації з питань припинення вогню та уточнення розмежувальної лінії, розкрили принципи відбору офіцерів ЗСУ для нього⁸¹. С.Фролов розглянув діяльність СЦКК із перспективи його функцій і порядку дій чергових змін щодо припинення вогню⁸². М.Гребенюк, В.Грицюк, П.Щипанський порушили тему періодизації антитерористичної операції⁸³.

На основі аналізу заходів державного та військового керівництва автори дійшли висновку, що Україна в умовах російської агресії значно посилила можливості своїх сил оборони⁸⁴, здійснила нарощування їх чисельності (до 250 тис.), структурну та функціональну трансформацію видів, було сформовано окремі роди ЗСУ – сили спеціальних операцій, десантно-штурмові війська⁸⁵.

Від 2014 р. відбулося істотне зміщення дослідницької тематики в бік підтримки України в її європейській інтеграції, запозичення досвіду військового будівництва країн-членів НАТО. Так, С.Попко комплексно проаналізував міжнародне співробітництво 1991–2019 рр., розглянув основні етапи військової співпраці з державами НАТО та довів, що впровадження стандартів альянсу є важливим елементом реформування

⁷⁶ Бубнюк В. Душпастирська опіка в Українському війську та феномен волонтерського руху: досвід, проблеми та перспективи // Українське військо: сучасність та історична ретроспектива. – С.18–21; Воєца В. Душпастирська опіка медиків та військовослужбовців в українських військових госпіталях // Там само. – С.191–192.

⁷⁷ Розуменко В. Нескорені: інтерв'ю з Героями АТО. – Кн.1. – К., 2016. – 368 с.

⁷⁸ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – К., 2017. – С.10–22.

⁷⁹ Усна історія російсько-української війни (2014–2015 рр.) / За заг. ред. В.Мороко. – Вип.1. – К., 2015. – 176 с.

⁸⁰ Ткачук П., Середенко М., Кізло Л., Радзіковський С. Особливості діяльності органів цивільно-військового співробітництва на Сході України: склад, завдання та перспективи розвитку // Військово-технічний збірник. – Вип.18. – Л., 2018. – С.36–40.

⁸¹ Сегеда С., Покотило О. Створення Спільного центру з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін як засіб реалізації Мінських домовленостей // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №4. – С.5–14.

⁸² Фролов С. Війна на Донбасі 2014–2016 рр.: 36. наук. праць за мат. II Всеукр. наук. військ. істор. конф., 20 квітня 2017 р. – К., 2017. – С.54–56.

⁸³ Гребенюк М., Грицюк В., Щипанський П. Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018 рр.) // Український історичний журнал. – 2020. – №4. – С.176–191.

⁸⁴ Світова гібридна війна: український фронт. – С.311–326.

⁸⁵ Таранець С. Досвід підготовки фахівців для десантно-штурмових військ (1991–2018) // Воєнно-історичний вісник – 2019. – №2. – С.88–98.

сектору безпеки й оборони України⁸⁶. О.Дерікот, В.Клименко, І.Козинець висвітлили співробітництво з Організацією Північноатлантичного договору та окреслили перспективи спільної діяльності в майбутньому⁸⁷.

Таким чином, у хронологічних межах 1991–2020 рр. вітчизняна історіографія Збройних сил України у своєму становленні та розвитку пройшла три етапи, кожен з яких має особливості, пов'язані з доступом до джерел, а також змістовним наповненням, теоретичними і практичними висновками, інтерпретаційними підходами опублікованих результатів. Нагромаджено значні джерела, що відкриває можливість підготувати комплексне видання про історію ЗСУ. На першому етапі в наукових та науково-популярних виданнях обґрунтовувалася необхідність мати власну армію, визначалися шляхи її створення. Аналізувалася законодавча база, що забезпечувала перепідпорядкування радянських військових формувань українській владі, створення вищих органів військового управління, видів збройних сил. Зусилля дослідників зосереджувалися на проблемах ядерного роззброєння, скорочення звичайних озброєнь згідно з міжнародними документами. Обґрунтовано положення про те, що на 1996 р. в Україні було створено основи власних збройних сил⁸⁸.

На другому етапі розвитку історіографії, що розпочався з 1997 р., автори висвітлювали реалізацію державних програм реформування та розвитку ЗСУ. Домінувало твердження, що в Україні є все необхідне для створення потужної й боєздатної армії. Водночас наголошувалося, що, не маючи чітких безпекових гарантій, наша країна змушена зміцнювати власну систему національної безпеки та оборони, інтегруватися у структури європейської колективної безпеки⁸⁹.

У 2014 р. розпочався третій етап розвитку історіографії, який характеризується критичним аналізом стану збройних сил напередодні російської агресії, дослідженням добровольчого та волонтерського рухів, висвітленням заходів, спрямованих на зміцнення боєздатності ЗСУ під час антитерористичної та операції Об'єднаних сил.

Аналіз історіографічного доробку вітчизняних авторів свідчить про певну нерівномірність, спостерігається значна перевага статей над узагальнюючими працями та індивідуальними монографіями. У більшості публікацій відсутні або ж обмежені архівні джерела. Праці з історії будівництва Збройних сил України, підготовлені в 1991–2013 рр., хибують на фактологічну однотипність, а їхні автори обходять увагою упущення, що виникали під час реалізації законодавчих рішень. Трапляються розробки, які, претендуючи на статус історіографічних, обмежуються загальним бібліографічним переліком близьких до теми видань.

У результаті аналізу історіографії виявлено низку тем, які потребують поглибленого опрацювання. Пріоритетними напрямками досліджень і надалі має залишатися досвід Збройних сил України у гарантуванні національної безпеки держави, відсічі та стримуванні російської збройної й «гібридної» агресії. Продовжуючи аналіз добровольчого, волонтерського рухів, доцільно звернути увагу на їх регіональний вимір. Розширення тематики досліджень, використання архівних джерел, дотримання новітніх методів пошуку мають сприяти забезпеченню якісного рівня праць і практичних рекомендацій із проблематики військового будівництва.

⁸⁶ Попко С.М. Міжнародне співробітництво Міністерства оборони України та Збройних сил України в 1991–2019 рр. – С.195–327.

⁸⁷ Дерікот О., Клименко В., Козинець І. Співробітництво Збройних сил України з НАТО: досвід минулого та перспектива на майбутнє // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №2. – С.127–143.

⁸⁸ Маначинський О., Онищук В., Пронкін Є., Соболев А. Збройні сили України: стан та перспективи розбудови. – Вип.27. – К., 1997. – 57 с.

⁸⁹ Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – С.552, 571.

REFERENCES

1. Bezkorovainyi, V. (1996). Ukraina matyme svii flot! *Viisko Ukrainy*, 1-2, 10–13. [in Ukrainian].
2. Bizhan, I. (1995). We have no aggressive plans. *Viisko Ukrainy*, 7-8, 4. [in Ukrainian].
3. Bryntsev, V. (Ed.). (2006). *Zbroini syly nezaleznoi Ukrainy: Pershi 10 roki (1991–2001)*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Brzezinski Z. (1996). Ukraine's critical role in the post-Soviet space. *Harvard Ukrainian Studies*, 20, 3–8.
5. Bubniuk, V. (2020). Dushpastyrska opika v Ukrainському viisku ta fenomen volonterskoho rukhu: dosvid, problemy ta perspektyvy. *Abstracts of Papers'20: Ukrainiske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva*, 18–21. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Burakov, Yu. (2020). Vidrozdzhennia kapelanstva v suchasnomu ukrainському viisku. *Abstracts of Papers'20: Ukrainiske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva*, 190–191. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Chorna, I. (2016). Dukhovna opika u Zbroinykh sylakh Ukrainy za dosvidom krain NATO. *Abstracts of Papers'16: Vidrozdzhennia ukrainського viiska: suchasnist ta istorychna retrospektyva*, 113. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Danilov, A. (2000). *Ukrainskyi flot: bilia dzberel vidrozdzhennia*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Dashkevych, O. (2015). *Vysbchyi ofiterskyi korpus: istoriia stvorennia ta komplektuvannia*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Derikot, O., Klymenko, V., & Kozynets, I. (2019). Spivrobotnytstvo Zbroinykh syl Ukrainy z NATO: dosvid mynuloho ta perspektyvy na maibutnie. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 2(32), 127–143. [in Ukrainian].
11. Dibrova, V. (Ed.). (2009). *Viiskovi kadry Zbroinykh syl Ukrainy na rubezhi stolit (1991–2009) (istorychnyi narys stvorennia systemy kadrovyykh orbaniv Zbroinykh syl Ukrainy)*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Dick, C. (1994). The military doctrine of Ukraine. *The Journal of Slavic Military Studies*, 7, 507–520.
13. Drevet, J.-F. (2018). L'Ukraine abandonnée? *Futurible*, 6, 93–104. Retrieved from <https://www.cairn.info/revue-futuribles-2018-6-page-93.htm> [in French].
14. Dumenko, M. (2019). Funktsionuvannia sluzhb (pidrozdiliv) personalu Zbroinykh syl Ukrainy u 2011–2018 rr. v umovakh myrnoho chasu ta osoblyvoho periodu. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 4(34), 128. [in Ukrainian].
15. Dumoulin, A. (2016). Crise russo-ukrainienne: Conséquences sur les politiques de défense OTAN, UE et de défense nationale. *Sécurité et Stratégie*, 126, 90. Retrieved from https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/200907/1/160615%20crise%20russo-ukr%20V3_comments%20CR.pdf [in French].
16. Facon, I. (2017). Défense ukrainienne: une réforme difficile face à des défis multiples. Paris: Ifri, 36 Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_defense_ukrainienne_reforme_2017.pdf [in French].
17. Frolov, S. (2017). Funktsii spilnoho tsentru z kontroliu ta koordynatsii pytan pryypynnennia volnuu ta stabilizatsii linii rozmezhuвання storin. *Abstracts of Papers'17: Viina na Donbasi 2014–2016 rr.*, 54–56. Kyiv. [in Ukrainian].
18. Gow, J. (1992). Independent Ukraine: the politics of security. *International relations*, 2, 253–261.
19. Hapeieva, O. (2002). Formuvannia zakonodavchoi bazy na pershomu etapi viiskovoho budivnytstva v Ukraini. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 6, 74–78. [in Ukrainian].
20. Herasymov, I. (2000). Hortaichy storinky nedavnoho mynuloho. *Viiskovo-istorychnyi almanakh*, 1, 89. [in Ukrainian].
21. Hladka, K., Hromakov, D., Myronov, V., et al. (2016). *Dobrobaty*. Kharkiv. [in Ukrainian].
22. Horbulin, V. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*. Kharkiv. [in Ukrainian].
23. Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., & Shchypanskyi, P. (2020). Istorychna periodyzatsiia antyterrorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy (14 kvitnia 2014 – 30 kvitnia 2018 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*, 4, 176–191. [in Ukrainian].
24. Kasianov, H. (2008). *Ukraina 1991–2007: narysy novitnoi istorii*. Kyiv. [in Ukrainian].
25. Kobzar, A. (2013). *Stanovlennia ta rozvytok struktur vykhovnoi roboty u Zbroinykh sylakh Ukrainy (1991–2011 rr.) (Candidate's thesis)*. Kyiv. [in Ukrainian].
26. Kondratenko, O. (2019). *Derzhavne rebuliuvannia sotsialnoho zakhystu uchasykiv antyterrorystychnoi operatsii ta chleniv yikbnikh simci. (Candidate's thesis)*. Kyiv. [in Ukrainian].
27. Kostenko, Yu. (2015). *Istorii yadernoho rozzbroiennia Ukrainy*. Kyiv. [in Ukrainian].
28. Kozhyn, B. (2002). Bilia vytokiv vidrozdzhennia Viiskovo-morskykh syl Ukrainy. B.Kozhyn (Ed.), *Shanuimosia, panove ofitseriv: Do 10-ricchcia stvorennia Spilky ofitseriv Ukrainy: 1991–2001*, 13–18. Kyiv. [in Ukrainian].
29. Kuravskiy, V. (2011). Formuvannia viisk povitrianoi oborony Ukrainy (1994–1996 rr.). *Voienno-istorychnyi visnyk*, 2, 37–41. [in Ukrainian].
30. Kuzmuk, O. (Ed.). (2001). *Viiskove budivnytstvo v Ukraini u XX st.: istorychnyi narys, podii, portrety*. Kyiv. [in Ukrainian].
31. Kyrychenko, S. (Ed.). (2007). *Generalni shtab Zbroinykh syl Ukrainy: istoriia ta suchasnist*. Kyiv. [in Ukrainian].
32. Libanova, E., & Dmytrenko, M. (2015). Chomu same Donbas stav mistsem natsionalnoi trahedii? Posuk nepolityzovanoi vidpovidi na politychni pytannia. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy*, 5-6, 79–80. [in Ukrainian].
33. Lopata, A. (2002). Odynadtsiat roki Zbroinykh syl Ukrainy: Dumky pro suchasne z ohliadu na mynule. *Viiskovo-istorychnyi almanakh*, 2(5), 80. [in Ukrainian].
34. Lytvyn, V. (2001). *Ukraina: dosvid ta problemy derzhavotvorennia (90-ti rr. XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
35. Lytvyn, V. (Ed.). (2001). *Ukraina: utverdzennia nezaleznoi derzhavy (1991–2001)*. Kyiv. [in Ukrainian].
36. Mamchak, M. (2007). *Ukraina: sbliaak do moria: Istorii Ukrainського flotu*. Sniatyn. [in Ukrainian].
37. Manachynskiy, O., Onyshchuk, V., Pronkin, Ye., & Soboliev, A. (1997). *Zbroini syly Ukrainy: stan ta perspektyvy rozbudovy*. Kyiv. [in Ukrainian].
38. Marange, C. (2017). Radioscopie du conflit dans le Donbass. *Les Champs de Mars*, 1, 13–29. Retrieved from <https://www.cairn.info/revue-les-champs-de-mars-2017-1-page-13.htm?contenu=auteurs> [in French].
39. Mashovets, K. (2011). Sukhoputni viiska Zbroinykh syl Ukrainy: vid radianskykh uhrupovan do okremoho vydu viisk: istoriia stanovlennia. I.Furman (Ed.), *Budivnytstvo Zbroinykh syl Ukrainy: istorychnyi aspekt*, 47–53. Kyiv. [in Ukrainian].
40. Mearsheimer, J. (1993). The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs*, 72, 50–66.
41. Moroko, V. (Ed.). (2015). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2015 rr.)*. Kyiv. (Vol.1). [in Ukrainian].
42. Morozov, K. (1996). Analiz viiskovoho budivnytstva v 1991–1995 rr.: Zdobutky ta pomylky: Aktualni problemy viiskovoi reformy. *Vyzvolnyi sbliaak*, 4, 418–427. [in Ukrainian].
43. Nashvochnikov, O. (2016). *Stvorennia osnov Viiskovo-morskykh syl Ukrainy (1991–1994). (Extended abstract of Candidate's thesis)*. Kyiv. [in Ukrainian].

44. Novikova, V. (2019). Mistse ta rol zhinok u volonterskomu rusi v period provedennia ATO. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 2(32), 38–49. [in Ukrainian].
45. Papikian, A. (2001). *Vydy Zbroinykh syl Ukrainy: istoriia rozvytku*. Lviv. [in Ukrainian].
46. Papikian, A. (2007). Do istorii budivnytstva Zbroinykh syl Ukrainy (1991–1999 rr.). *Viiskovo-naukovy visnyk*, 9, 121–129. [in Ukrainian].
47. Perepelytsia, H. (1998). Beziadernyi status i natsionalna bezpeka Ukrainy. *Voenna bezpeka*, 6, 108. [in Ukrainian].
48. Perepelytsia, H. (2014). Rosiiska voenna ahresiiia proty Ukrainy: mizhnarodnyi ta vnutripolitichnyi kontekst. *Ukraina dyplomatychna*, 15, 382. [in Ukrainian].
49. Pokotylo, O. (2012). *Stvorennia Zbroinykh syl Ukrainy: istoriobrafiiia. (Candidate's thesis)*. Kyiv. [in Ukrainian].
50. Popko, S. (2020). *Mizhnarodne spivrobotnytstvo Ministerstva obrony Ukrainy ta Zbroinykh syl Ukrainy v 1991–2019 rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
51. Pylyp, V. (2018). *Administratyvno-pravovyi status uchashnykiv antyterrorystychnoi operatsii. (Candidate's thesis)*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
52. Rozumenko, V. (2016). *Neskoreni: interviu z Heroiamy ATO. (Vol.1)*. Kyiv. [in Ukrainian].
53. Rusnak, I. (2014). *Bila knyha-2013: Zbroini sily Ukrainy*. Kyiv. [in Ukrainian].
54. Rusnak, I. (2017). *Bila knyha antyterrorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2016)*. Kyiv. [in Ukrainian].
55. Rusnak, I., & Melikhov, O. (2018). Oboronna reforma v Ukraini: zdobutky ta horyzonty. *Nauka i oborona*, 1, 3–10. [in Ukrainian].
56. Rusnak, I., Kriukov, M., & Kokhno, V. (2005). Budivnytstvo Povitrianykh syl Zbroinykh syl Ukrainy: Pytannia teorii ta praktyky. *Nauka i oborona*, 4, 8–13. [in Ukrainian].
57. Savchenko, N. (1997). *Anatomiya neoblavlennoi vojny: Krym. Sevastopol. Flot, 1991–199...* Moskva. [in Russian].
58. Sehed, S. (2012). *Stvorennia ta rozvytok ukrainskoi viiskovoi presy (XX – pochatku XXI st.)*. Rivne. [in Ukrainian].
59. Sehed, S., & Pokotylo, O. (2019). Stvorennia Spilnoho tsentru z kontroliu ta koordynatsii pytan prypynennia vohniu ta stabilizatsii linii rozmezhuвання storin yak zasib realizatsii Minskykh domovenosti. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 4(34), 5–14. [in Ukrainian].
60. Sherpayev, V. (1998). Sotrudnichestvo stran SNG: voyenno-pravovoy aspekt. *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, 1, 43–60. [in Russian].
61. Shevchuk, V. (2019). Istoriografiiia stvorennia ta rozvytku Zbroinykh syl Ukrainy v 1991–2014 rr. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 1(31), 55–72. [in Ukrainian].
62. Sidos, Ph. (2015). Une vision stratégique d'une aide militaire à l'Ukraine. *Revue Défense Nationale*, 4, 96–102. [in French].
63. Sokal, I. (2006). Budivnytstvo Viisk obrony povitrianoho prostoru Ukrainy: persha sprob obiednannia Viiskovo-povitrianykh syl ta Viisk protypovitrianoi obrony (1991–1994). *Visnyk Natsionalnoi akademii obrony*, 2, 50–53. [in Ukrainian].
64. Stasiuk, Yu. (2018). *Ukrainski dobrovolchi formuvannia: stvorennia ta funktsionuvannia (2014–2015 rr.)*. (Candidate's thesis). Pereiaslav-Khmelnitskyi. [in Ukrainian].
65. Stasiuk, Yu. (2019). Volonterska dopomoha ukrainskym dobrovolchym formuvanniam na pochatku antyterrorystychnoi operatsii. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 4(34), 15–33. [in Ukrainian].
66. Sukhoshyn, M. (2010). Pochatok budivnytstva Zbroinykh syl Rosiiskoi Federatsii (1991–1993). *Naukovyi chasopys NPU im. M.P.Drabomanova: Istorychni nauky*, 6, 151. [in Ukrainian].
67. Sytnyk, H. (1995). Zbroini sily Ukrainy u suchasnykh voienno-politychnykh umovakh. *Viisko Ukrainy*, 7-8, 12. [in Ukrainian].
68. Taranets, S. (2019). Dosvid pidhotovky fakhivtsiv dlia desantno-shturmovykh viisk (1991–2018). *Voienno-istorychnyi visnyk*, 2(32), 88–98. [in Ukrainian].
69. Tkachuk, A. (2020). *Zbroini sily yak faktor natsionalnoi bezpeky Ukrainy u diialnosti politychnykh partii u 1991–2018 rr. (Doctor's thesis)*. Lviv. [in Ukrainian].
70. Tkachuk, P., Seredenko, M., Kizlo, L., & Radzikovskiy, S. (2018). Osoblyvosti diialnosti orhaniv tsyvilno-viiskovoho spivrobotnytstva na Skhodi Ukrainy: sklad, zavdannia ta perspektyvy rozvytku. *Viiskovo-tekhnicnyi zbirnyk*, 18, 36–40. [in Ukrainian].
71. Tomchuk, O. (2017). Derzhavne rehuliuвання volonterskoho rukhu na dopomogu Zbroinym sylam Ukrainy (2014–2017). *Voienno-istorychnyi visnyk*, 3(25), 40–44. [in Ukrainian].
72. Voietsa, V. (2020). Dushpasterska opika medykyv ta viiskovosluzhbovtiv v ukrainskykh viiskovykh hospitaliakh. *Abstracts of Papers'20: Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva*, 191–192. Kyiv. [in Ukrainian].
73. Vorobiov, H. (2014). *Stvorennia ta rozvytok Sukhoputnykh viisk Zbroinykh syl Ukrainy (1991–2005 rr.)*. (Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
74. Vstavska, T. (2020). *Administratyvno-pravovyi status osib, yaki braly bezposeredniu uchast v antyterrorystychnii operatsii v Ukraini. (Candidate's thesis)*. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].
75. Wilk, A. (2017). *The best army Ukraine has ever had: Changes in Ukraine's armed forces since the Russian aggression*. Warsaw. [in Polish].
76. Yakymovych, B. (Ed.). (1996). *Zbroini sily Ukrainy: narys istorii*. Lviv. [in Ukrainian].
77. Yekhanurov, Yu. (2008). Voenna bezpeka derzhavy. *Natsionalna bezpeka: ukrainskyi vymir*, 3, 19–21. [in Ukrainian].
78. Yevsieiev I., & Pashkova, O. (2015). Rozvytok zakonodavstva Ukrainy shchodo uchasti Zbroinykh syl Ukrainy v antyterrorystychnii operatsii pid chas yii provedennia. *Abstracts of Papers'15: Aktualni problemy oboronozdatnosti Ukrainy ta sbliakhy yikh vyrisbennia z urakhuvaanniam dosvidu antyterrorystychnoi operatsii*, 24–26. Kyiv. [in Ukrainian].
79. Yevsieiev, I. (2019). Shchodo pravovoho statusu uchashnykiv dobrovolchykh formuvan, yaki vykonuvaly zavdannia antyterrorystychnoi operatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh (2014–2018). *Voienno-istorychnyi visnyk*, 4(34), 34–45. [in Ukrainian].
80. Zhyvtytsia, H. (2001). To buv chas napruzhenyi ta vidpovidalnyi. *Viiskovo-istorychnyi almanakh*, 1, 72–77. [in Ukrainian].

Serhii SEHEDA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Chief at Research Center for Military History,
National Defence University of Ukraine named after I.Cherniakhovskiy
(Kyiv, Ukraine), voyen_ist@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>

Vasyl SHEVCHUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Chief Research Fellow,
Research Center for Military History,
National Defence University of Ukraine named after I.Cherniakhovskiy
(Kyiv, Ukraine), vshu@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-3507>

Creation and Development of the Armed Forces of Ukraine: Historiographical Dimension

Abstract. The purpose of the article is to historiographically analyze the existing set of publications by domestic authors on history and reproduce on their basis the history of the creation and development of the Armed Forces of Ukraine in 1991–2020. The research methodology material was processed on the basis of historicism, objectivity, systematics and Ukrainocentrism. At the same time, attention is focused primarily on research works, which give grounds to recreate the main milestones in the history of the Armed Forces of Ukraine. The problem-chronological method of analysis allowed to establish the appearance of their historiographical sources, their content and to place them in accordance with the purpose of the article. The functional approach provided a set of scientific publications on military construction in Ukraine to identify scientific works that reflect the history of the formation and development of the domestic armed forces. The comparative-historical method contributed to the identification of historiographical sources, the establishment of their novelty and reflection in the content of the article. Thanks to the method of typology, the normative-legal base was worked out and the realization of its provisions in the published scientific products was clarified. The scientific novelty of the article is determined by the analysis of domestic and foreign authors of publications on the history of the Armed Forces of Ukraine as the main component of the state defence forces and ensuring its independence. The stages of accumulation of historical knowledge about the Armed Forces of Ukraine are determined and their peculiarities in the research dimension are clarified. **Conclusions.** Ukrainian historical science has been enriched by research works, the analysis of which reproduces the history of the creation and development of the Armed Forces of Ukraine, their participation in the anti-terrorist operation, Joint Forces operation. It was found that some aspects of the history of the Ukrainian army were considered by foreign authors. The materials of the article can serve as a basis for further study of the historiography of the construction of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: Armed Forces of Ukraine, Ministry of Defence of Ukraine, General Staff of the Armed Forces of Ukraine, military formations, Russian armed aggression, NATO standards.